

УДК 316.64

DOI: [https://doi.org/10.17721/upj.2023.1\(19\).1](https://doi.org/10.17721/upj.2023.1(19).1)

**Васютинський В. О.,**

доктор психологічних наук, професор,  
головний науковий співробітник,  
Інститут соціальної та політичної  
психології НАПН України  
E-mail: vadymvas55@gmail.com  
ORCID: 0000-0002-9808-4550  
Scopus ID: 57213606129

**Мартинюк О. А.,**

аспірантка,  
ПВНЗ «Університет сучасних знань»  
E-mail: oksmart47@gmail.com  
ORCID: 0000-0001-8905-3819

## СПРОБА ІСТОРИКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО САМОУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

На основі методу історико-психологічної реконструкції зроблено спробу виявити соціально-психологічні особливості етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. За результатами вивчення художньої та публіцистичної літератури того періоду було відібрано 195 фрагментів, які відображають різні сторони етнонаціональної свідомості тогочасних українців.

Психологічний та історичний зміст цих фрагментів оцінили експерти – 35 науковців-психологів та 116 учителів історії. У результаті послідовного скорочення кількості фрагментів до 15 та факторного аналізу визначено п'ять аспектів, які відображають досліджуваний процес: просвіту, активність, традиції, єднання та залучення.

Отримані показники було спроековано на сучасний стан етнонаціональної самосвідомості української молоді. Онлайн-опитуванням

охоплено 2202 студенти 35 університетів із різних регіонів України. Студенти оцінювали фрагменти з погляду відображення в них етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст., важливості їхнього змісту для самого респондента та для сучасної української молоді.

Застосована процедура дала підстави визначити такі соціально-психологічні особливості етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст.: розуміння важливості просвітництва, спільна організаційна активність, психосоціально-наслідки традицій, єднання з людьми з оточення, залучення до простору колективного буття.

**Ключові слова:** історико-психологічна реконструкція, етнонаціональне самоусвідомлення української молоді, розуміння важливості просвітництва, спільна організаційна активність, психосоціально-наслідки традицій, єднання з людьми з оточення, залучення до простору колективного буття.

## Вступ

**Постановка проблеми.** Бурхливі події російсько-української війни активізували пошук психологічного змісту етнополітичної самосвідомості українців як водночас залежного і незалежного від впливів «русского мира» явища. Коріння такого узалежнення та незалежнення насамперед криється в умовах історичного буття українського етносу.

Етнонаціональна (етнічна і/або національна) самосвідомість є результатом етнонаціонального самоусвідомлення, що його ми розглядаємо як тривалий історичний і водночас соціально-психологічний процес набуття та розвитку представниками спільноти колективної самосвідомості, основу якої становлять етнічні/національні елементи, а відповідні ознаки домінують у просторі колективної життєдіяльності.

О. Яремчук пише, що націєтворення – це процес переходу нації на новий рівень функціонування на основі постійного оновлення образу майбутнього і картини світу етнонаціональної спільноти (Яремчук, 2020, с. 9). У твердженні В. Куєвди про те, що етнонаціональну самосвідомість і свідомість формує й наснажує історична пам'ять (Куєвда, 2013, с. 8), підкреслено зв'язок етнонаціональних явищ з історичним минулим. Подібно й на думку О. Максимич, етнічна самосвідомість уособлює інформацію для розуміння минулого, сучасного та майбутніх перспектив, розкриває сутність відносин з іншими етнічними спільнотами (Максимич, 2020).

Період другої половини XIX – початку XX ст. обрано для цього дослідження через низку причин. Згідно з дослідженням К. Нагайко, XIX ст. стало надважливим етапом поставання ідеї національного самовизначення української нації (Нагайко, 2015). Національно-визвольний рух, що існував тоді, справив потужний вплив на розвиток національної самосвідомості тогочасної української молоді (Грицак, 2000). Соціально-психологічні підстави такого вибору зазначила І. Кривонос: упродовж цього періоду українці вже мали сформований національний характер, й основні їхні риси, імовірно, зберігаються й досі; на той час ще не досягло великого розмаху тотальне «розхитування» етнічної структури населення, зумовлене руйнівними соціальними експериментами 1920–1930-х і наступних років; у той період спостерігався розквіт реалізму в художніх літературних творах (Кривонос, 2008), завдяки чому вони можуть бути джерелами інформації для вивчення етнонаціональної самосвідомості другої половини XIX – початку XX ст.

## Теоретичний аналіз

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Етнонаціональна самосвідомість досить часто ставала об'єктом психологічної уваги в українській науці. М.-Л. Чапа писав, що етнічна самосвідомість займає особливе місце серед психологічних характеристик нації/етносу (Історико-психологічна реконструкція..., 2012, с. 206). І. Данилюк і В. Гресько виокремлюють у структурі етнічної самосвідомості елементи несвідомого та, зокрема, колективного несвідомого, які функціонують протягом усього життя. На їхню думку, людина продовжує керуватися ними навіть під час зміни соціокультурного середовища (Данилюк, Гресько, 2017).

Дослідники здебільшого погоджуються з тим, що люди із сильно розвиненою етнонаціональною самосвідомістю більше схильні почуватися частиною великої спільноти, а їхнє самоусвідомлення, самомаркування, ставлення та поведінка приводять до емоційної прихильності до певної групи та ідентифікації з нею (Validemaj, 2016). Часто обговорюваний патріотизм пов'язаний із турботою про добробут нації, національної групи, із єдністю та громадянською участю (Barnes, 2015).

Г. Ставицький вважає етнічну самосвідомість за триєдину систему, яка містить емоційно відтінені чуттєво-психічні уявлення, інформаційно-теоретичні знання та світоглядно-поведінкові постави. Ці елементи тісно пов'язані і взаємодіють один з одним на різних рівнях і набувають провідного значення на різних етапах розвитку етносу/нації. Отже, можна

говорити про те, що характер етнічної самосвідомості не залишається незмінним, але змінюються лише співвідношення елементів у її структурі та роль і значення окремого елемента залежно від етапу, на якому перебуває етнічна спільнота (Ставицький, 2016). Останнє положення є важливою підставою для пошуку аналогій між змістом і структурою етнонаціональної самосвідомості тієї самої спільноти в різні історичні періоди.

За результатами аналізу художніх і публіцистичних творів другої половини XIX – початку XX ст. ми виокремили чотири сторони етнонаціональної самосвідомості тогочасних українців: «дотримання етнонаціональних традицій», «усвідомлення доцільності етнонаціональних явищ», «прагнення етнонаціональної консолідації» та «плекання етнонаціональної самобутності» (Мартинюк, 2020а, 2020б, 2022).

Дотримання етнонаціональних традицій відображено в змісті положень про те, що особи з високим рівнем етнонаціональної самосвідомості мають високу обізнаність про звичаї і традиції своєї нації та підвищене бажання їх дотримувати (Піонтковська, 2017; Рибак, 2020), прив'язаність до традицій звичайно є сильнішою в мешканців сільських і провінційних місцевостей (Губеладзе, 2015, с. 80–81; Піонтковська, 2017; Співак, 2016), серед нащадків переселенців та емігрантів ще довго зберігається потреба дотримуватися норм своєї етнічної групи (Шапаренко, 2017; Tham Tran & Bifuh-Ambe, 2021).

Усвідомлення доцільності етнонаціональних явищ зафіксовано в змісті думок респондентів про важливість національної мови та культури для студентів із різних регіонів України з позитивною етнонаціональною ідентичністю, зокрема й для професійної діяльності (Піонтковська, 2017), значення власної етнічності для спрямованості в майбутнє (Ставицький, 2016), потребу сучасної людини пам'ятати про власну національність (Співак, 2016), важливість культурно-ціннісних орієнтацій для осіб із високим рівнем етнонаціональної самосвідомості (Рибак, 2020; Співак, 2016).

Прагнення етнонаціональної консолідації проявилось в активізації національних Ми-образів під впливом міжнаціональних контактів (Куєвда, 2013, с. 88), пошуку молоддю об'єднавчих ідей у зв'язку з несприятливими соціальними та економічними негараздами (Блозва, 2017, с. 74), прагненні бути в товаристві інших людей та мати теплі, емоційно значущі стосунки з іншими (Шапаренко, 2017), усвідомленні здатності підпорядковувати особисті інтереси національним (Співак, 2016; Співак, Піонтковська, 2017), знанні інтегративних ознак власної етнонаціональної спільноти (Ставицький, 2016).

Плекання етнонаціональної самобутності можна вбачати в україномовному спілкуванні як ключовій ознаці належності до українців (Кухарук, 2020, с. 166), наданні мові більшого значення як ознаці відмінності від інших національностей, ніж спорідненості з представниками своєї національності (Соколова, 2009), усвідомленні неповторності українського характеру (Шугай, 2002), уявленнях про специфічну зовнішність представників етнонаціональної групи, її історичне минуле, особливості способу життя, трудові навички (Семенів, 2018), образі ідеального представника нації (Співак, 2016; Співак, Піонтковська, 2017).

Окремо слід підкреслити роль етнонаціонального самоусвідомлення молоді, зміст якого визначає напрями розвитку українського суспільства як водночас етнічної і політичної нації. Для юнацького віку притаманна актуалізація потреби саморозвитку та активізація розвитку свідомості й самосвідомості (Ставицька, 2014; Павлик, 2017). Описуючи молодіжний дискурс громадянської та національної ідентичності, О. Скар визначала особистісні смисли й конструкти самосвідомості студентів. За її даними, молодь сподівається почуватися: справжніми повноправними громадянами, українцями; гордими за державу і задоволеними владою; вільними й незалежними людьми (Скар, 2018).

**Мета статті** полягає в розкритті соціально-психологічних особливостей етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст. на основі історико-психологічної реконструкції.

## Методологія дослідження

**Виклад основного матеріалу.** Від початку XXI ст. на території України розвивається наукова школа, що ґрунтується на концепції психосемантичної структури етнічної свідомості, у межах якої запропоновано підхід на засадах психосемантики та психосеміотики (Лозова, 2016). Серед нечисленного набору методів опосередкованого дослідження психологічного змісту процесів і явищ минулого вирізняється історико-психологічна реконструкція. Цей метод було, зокрема, застосовано до аналізу психологічної думки в етнокультурному просторі України (Історико-психологічна реконструкція..., 2012). Ми вдалися до нього в дослідженні особливостей етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст.

За результатами аналізу джерел української художньої та публіцистичної літератури того часу ми виділили чотири сторони етнонаціональної

свідомості, які було найвиразніше висвітлено в цих творах, та відібрали 195 фрагментів, зміст яких різною мірою відображає відповідні аспекти. (Зразок: «Чесне юнацтво! З його клекотом зливав свій голос і Петро: до його надій приклонив він і свою душу; І всі молоді, як перемиті, і всі, – хоч часом прикриті і латами, пригнічені нуждою, – а з гарячим завзяттям у серці боротися з нею, – з дужими руками помірятися з життям, – з молодістю головою, повною надій широких, шукання правди...»; «– Не так, Петре, – почав знову Жук ... Коли б ти знав, що за добру душу та серце має оцей темний та необтесаний мужик, ... А що до душі та до серця, – то хай наші просвітителі поповчатся у його і добро так любити, і лихе прощати... І всюди він однаковий! Все він теплий, привітний...» (Мирний, 2000–2023).

Фрагменти у випадковому порядку було поділено на три групи по 65 висловів. Із кожної такої групи складено по два варіанти анкети для експертів: в одному їх просили відповісти на запитання про те, котрий із трьох компонентів етнонаціональної свідомості – когнітивний, афективний чи поведінковий – найбільш виразно простежується в змісті кожного фрагменту, а в другому те саме йшлося про чотири сторони етнонаціональної свідомості.

Експертами стали 35 науковців Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Кожну анкету оцінювало від п'яти до семи експертів. За результатами експертної оцінки відібрано ті фрагменти, де не менш як 80% (в окремих випадках – дві третини) виборів припадали на один компонент або на одну сторону, тобто вибір був очевидним. У результаті такої процедури було отримано від 11 до 15 фрагментів за кожним компонентом або стороною. Для зручності в подальшому застосуванні ми залишили по 10 фрагментів на кожний параметр – усього 70, із яких скомпоновано варіант анкети для наступного етапу експертної оцінки.

До цієї оцінки було залучено 116 учителів історії – слухачів курсів підвищення кваліфікації Вінницької академії неперервної освіти (55 осіб) та Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (61 особа). Експерти визначали за 5-бальною шкалою, наскільки зміст кожного фрагмента відображає процес етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст. За результатами цього оцінювання відібрано 25 фрагментів, які отримали відносно вищі оцінки ( $\mu \geq 3,49$ ).

У просторі цих оцінок проведено факторний аналіз із varimax-обертанням. Виділилися п'ять факторів із загальною дисперсією 56,8%: пер-

ший фактор ми назвали «Просвіта» (вклад у дисперсію – 31,3%); другий – «Активність» (7,4%); третій – «Традиції» (7,1%); четвертий – «Єднання» (6%); п'ятий – «Залучення» (5%).

Із метою повнішого розкриття соціально-психологічних особливостей етнонаціонального самоусвідомлення української молоді того часу ми спроекували отримані показники на сучасний стан самосвідомості української молоді. Відповідний етап дослідження було заплановано на весну 2022 р. Його проведення збіглося з екстраординарними воєнно-політичними подіями – широкомасштабним вторгненням російських військ на територію України.

Онлайн-опитуванням було охоплено 2202 студенти 35 університетів у різних регіонах України, у т. ч. в Києві – 837 (38%), у центральних та північних областях – 366 (16,6%), на Заході – 478 (21,7%), на Сході – 521 (23,7%). Серед опитаних жінки становили 85,4%, що пояснюється залученням переважно студентів гуманітарних спеціальностей. Середній вік респондентів – 20,3 року.

До запропонованої студентам анкети ми включили по три найбільш навантажені фрагменти за кожним із вищеписаних факторів, усього 15. Цей перелік було повторено тричі з відповідними інструкціями. У першому переліку пропонувалося оцінити, наскільки зміст кожного фрагмента відображає процес розвитку етнонаціональної самосвідомості української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст. за 5-бальною шкалою: від 1 – зовсім не відображає – до 5 – повністю відображає (отже, на фрагменти з кожного фактору в сумі могло припасти від 3 до 15 балів). У другому переліку за аналогічною шкалою потрібно було оцінити, наскільки кожний фрагмент видається важливим особисто для самого респондента. У третьому – належало оцінити важливість змісту фрагментів для сучасної української молоді.

## Результати і дискусія

Експертна оцінка змісту відібраних із літератури фрагментів дала змогу послідовно скоротити їхню кількість із 195 до 70, 25 і 15. На основі факторного аналізу ми визначили п'ять аспектів етнонаціонального самоусвідомлення української молоді: просвіту, активність, традиції, єднання та залучення. Українські студенти оцінили значення цих аспектів у різних контекстах (табл. 1).

Таблиця 1

**Оцінка студентами соціально-психологічних аспектів  
етнонаціонального самоусвідомлення української молоді**

№ пор.	Контекст оцінювання	Аспекти	Середній бал
1.	Відображення процесу формування етнонаціональної самосвідомості української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст.	Просвіта	10,9
2.		Активність	10,8
3.		Традиції	10,5
4.		Єднання	10
5.		Залучення	10,9
6.	Важливість аспекту для самого респондента	Просвіта	11
7.		Активність	10,5
8.		Традиції	10,3
9.		Єднання	10
10.		Залучення	10,8
11.	Важливість аспекту для сучасної української молоді	Просвіта	10,9
12.		Активність	10,5
13.		Традиції	10,3
14.		Єднання	10,2
15.		Залучення	10,8

Відповідно до першого контексту студенти виконували функцію експертів, оцінюючи процес формування етнонаціональної самосвідомості української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст. Другий і третій контексти відображали важливість етнонаціонального самоусвідомлення для сучасної української молоді, оцінену від імені самого респондента та в його особі – від імені всієї молоді. У межах кожного контексту різниця між оцінками різних аспектів за t-критерієм виявилася значущою: в усіх випадках  $p \leq ,001$ .

Порівняння середніх оцінок дає підстави говорити, що найбільшу увагу респондентів привернули просвіта і залучення; середній рівень значення мають активність і традиції; за відносно менш важливе визнано єднання.

Урахування контексту поставлених завдань на різних етапах емпіричного дослідження – відбору літературних фрагментів, оцінювання їх експертами – психологами та істориками, оцінювання студентами в період екстремального загострення етнополітичної ситуації – разом із показниками факторної структури отриманих оцінок дає підстави вважати, що



виявлені особливості етнонаціонального самоусвідомлення мають соціально-психологічний характер і відображають зв'язок етнонаціональної самосвідомості молоді з історичними обставинами та напрямками розвитку всього українського суспільства.

Відтак зміст соціально-психологічних особливостей етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст. було уточнено в такому вигляді: «розуміння важливості просвітництва», «спільна організаційна активність», «психосоціальне наснаження традиціями», «єднання з людьми з оточення», «залучення до простору колективного буття».

## Висновки

Застосування історико-психологічної реконструкції як ефективного методу опосередкованого вивчення психологічного змісту процесів і явищ минулого дало змогу виявити соціально-психологічні особливості етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст.: розуміння важливості просвітництва, спільна організаційна активність, психосоціальне наснаження традиціями, єднання з людьми з оточення, залучення до простору колективного буття.

Ці особливості можуть бути корисними, по-перше, для розуміння психологічної суті історичних явищ, що не доступні сьогодні для безпосереднього аналізу; по-друге, для розгляду етнополітичних процесів, що мають місце в наш час і становлять актуальний предмет психологічних досліджень; по-третє, для розкриття змістових зв'язків між минулим і теперішнім із метою увиразнення векторів суспільного розвитку.

**Перспективи подальших досліджень** можуть полягати в дослідженні етнонаціонального розвитку українців у різних історичних умовах на основі наявних або вироблення нових засобів історико-психологічної реконструкції.

**Декларація про конфлікт інтересів.** Автори заявляють про відсутність потенційного конфлікту інтересів стосовно дослідження, авторства і/або публікації цієї статті.

### Список використаних джерел

Balidemaj, A., & Small, M. (2018). Acculturation, Ethnic Identity, and Psychological Well-Being of Albanian-American Immigrants in the United States. *International Journal of Culture and Mental Health*, 11(3), 1–19. DOI: 10.1080/17542863.2018.1556717

Barnes, K. L. (2015). National Identity and Attitudes toward Immigrants: The Role of Social Comparison and Perceptions of Competition. *Electronic Thesis and Dissertation Repository*, 3190, 128. Retrieved from: <https://ir.lib.uwo.ca/etd/3190>

Tham, Tran & Bifuh-Ambe, E. (2021). Ethnic Identity among Second-Generation Vietnamese American Adolescents. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 8, 2, 167–186. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/48710309>

Блозна, П. І. (2017). Соціальний капітал як психологічний ресурс становлення політичної культури молоді. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Київ.

Грицак, Я. (2000). *Нариси з історії України. Формування української модерної нації*. Київ : Генеза. Retrieved from: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000797>

Губеладзе, І. Г. (2015). *Сільська молодь у місті: пошук ідентичності*. Київ : Міленіум.

Данилюк, І., & Гресько, В. (2017). Етнічна ідентичність як вияв соціалізованості особистості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 1(6), 44–46. Режим доступу: <https://bpsy.knu.ua/index.php/psychology/article/view/110>

*Історико-психологічна реконструкція психологічної думки в етнокультурному просторі України*. (2012). В. Т. Куєвди, & В. В. Турбан (Ред.). Кіровоград : Імекс-ЛТД. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5428>

Кривонос, І. В. (2008). Психологічна структура українського національного характеру: реконструкція за творами художньої літератури. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Київ.

Куєвда, В. (2013). *Психологічні ретроспекції української етнокультурної моделі*. Кіровоград : Імекс-ЛТД.

Кухарук, О. Ю. (2020). Особливості етнічної ідентичності представників різних етномовних груп українського студентства. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Київ.

Лозова, О. М. (2016). Методологічний контур сучасних досліджень етнічної свідомості. *Етнічна самосвідомість та міжетнічна взаємодія в сучасному світі*, 49–53. Режим доступу: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16136/>

Максимич, О. М. (2020). Структура етнічної самосвідомості у сучасних психологічних дослідженнях. *Психологічний часопис*, 6, 11(43), 47–55. Режим доступу: <https://arsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1114/687>

Мартинюк, О. А. (2022). Вплив соціально-психологічних чинників на формування етнонаціональної самосвідомості української молоді другої половини XIX–початку XX ст. *ГАБІТУС*, 39, 224–228. Режим доступу: <http://habitus.od.ua/journals/2022/39-2022/40.pdf>

Мирний, П. (2000–2023). *Лихі люди (Товариші)*. Бібліотека української літератури. Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2612>

Нагайко, К. (2015). Національна ідея в «українському відродженні» другої половини XIX ст. (до історії Київської громади). *Український історичний збірник*, 18, 186–194. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uiz\\_2015\\_18\\_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uiz_2015_18_17)

Павлик, Н. В. (2017). Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці. (Автореф. дис. д-ра психол. наук). Київ.

Піонтковська, Д. В. (2017). Психологічні особливості розвитку національної ідентичності студентської молоді. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Кам'янець-Подільський.

Рибак, О. С. (2020). Культурно-ціннісні орієнтації студентів з різним рівнем етнічної ідентичності. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Львів.

Семенів, Н. (2018). Етнічні стереотипи: чинники формування та їх використання засобами масової інформації. *Проблеми сучасної психології*, 42, 170–190. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-42.170-190>

Скнар, О. М. (2018). Ставлення до майбутнього як показник національної самоідентифікації молоді. *Збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Психологія людини: свідомість і реальність»* (м. Ніжин, 30–31 жовтня 2018 р.) (с. 241–243). Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя.

Соколова, В. Ф. (2009). Психологічні особливості розвитку національної самосвідомості студентської молоді засобами української літератури. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Івано-Франківськ.

Співак, Л. М. (2016). Психологічні основи розвитку національної самосвідомості в юнацькому віці. (Автореф. дис. д-ра психол. наук). Київ.

Співак, Л. М., & Піонтковська, Д. В. (2017). Динаміка розвитку національної самосвідомості та національної самоідентичності студентської молоді після суспільно-політичних трансформацій. *Науковий часопис Національного педагогічного ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*, 6, 196–202. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu\\_012\\_2017\\_6\\_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2017_6_28).

Ставицька, С. О. (2014). Соціально-психологічні особливості реалізації потреби в саморозвитку, самооцінки життєвих цілей та самоставлення як компонентів розвитку самосвідомості в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*, 23, 595–607. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl\\_2014\\_23\\_54](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2014_23_54)

Ставицький, Г. А. (2016). Психологічні та соціальні чинники розвитку етнічної самосвідомості в юнацькому віці. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Київ.

Шапаренко, Ю. В. (2017). Соціально-психологічні особливості етнічної самосвідомості лемків. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Київ.

Шугай, М. А. (2002). Психологічний аналіз розвитку національної рефлексії в процесі навчальної діяльності молодших школярів. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Рівне.

Яремчук, О. В. (2020). *Історична психологія: націєтворчий потенціал*. Кропивницький : Імекс-ЛТД.

## References

Balidemaj, A., & Small, M. (2018). Acculturation, Ethnic Identity, and Psychological Well-Being of Albanian-American Immigrants in the United States. *International Journal of Culture and Mental Health*, 11(3), 1–19. DOI: 10.1080/17542863.2018.1556717

Barnes, K. L. (2015). National Identity and Attitudes toward Immigrants: The Role of Social Comparison and Perceptions of Competition. *Electronic Thesis and Dissertation Repository*, 3190, 128. Retrieved from: <https://ir.lib.uwo.ca/etd/3190>

Tham, Tran & Bifuh-Ambe, E. (2021). Ethnic Identity among Second-Generation Vietnamese American Adolescents. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 8, 2, 167–186. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/48710309>

Blozva, P. I. (2017). Social'nyj kapital jak psychologichnyj resurs stanovlennja politychnoi' kul'tury molodi [Social capital as a psychological resource for the formation of the political culture of youth]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

Hrytsak, Ia. (2000). *Narysy z istorii' Ukrai'ny. Formuvannja ukrai'ns'koi' modernoi' nacii' [Essays on the history of Ukraine. Formation of the Ukrainian modern nation]*. Kyiv : Heneza. [in Ukrainian]. Retrieved from: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000797>.

Hubeladze, I. H. (2015). *Sil's'ka molod' u misti: poshuk identychnosti [Rural youth in the city: the search for identity]*. Kyiv : Milenium. [in Ukrainian].

Danyliuk, I., & Hresko, V. (2017). Etnichna identychnist iak vyjav sotsializovanosti osobystosti [Ethnic identity as an expression of the socialization of a personality]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Psychology*, 1(6), 44–46. [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://bpsy.knu.ua/index.php/psychology/article/view/110>.

*Istoryko-psychologichna rekonstrukcija psychologichnoi' dumky v etnokul'turnomu prostori Ukrainy* [Historical and psychological reconstruction of psychological thought in the ethnocultural space of Ukraine]. (2012). V. T. Kuievdy, & V. V. Turban (Red.). Kirovohrad : Imeks-LTD. [in Ukrainian]. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5428>.

Kryvonos, I. V. (2008). Psykholohichna struktura ukrainskoho natsionalnoho kharakteru: rekonstruktsiia za tvoramy khudozhnoi literatury [Psychological structure of the Ukrainian national character: reconstruction based on works of fiction]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

Kuievda, V. (2013). *Psychologichni retrospekcii' ukrai'ns'koi' etnokul'turnoi' modeli* [Psychological retrospections of the Ukrainian ethnocultural model]. Kirovohrad : Imeks-LTD. [in Ukrainian].

Kukharuk, O. Iu. (2020). Osoblyvosti etnichnoi' identychnosti predstavnykiv riznyh etnomovnyh grup ukrai'ns'kogo studentstva [Peculiarities of ethnic identity of representatives of different ethnolinguistic groups of Ukrainian students]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

Lozova, O. M. (2016). Metodologichnyj kontur suchasnyh doslidzhen' etnichnoi' svidomosti [Methodological outline of modern studies of ethnic consciousness]. *Etnichna samosvidomist ta mizhetnichna vzaiemodiia v suchasnomu sviiti*, 49–53. [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16136>

Maksymych, O. M. (2020). Struktura etnichnoi' samosvidomosti u suchasnyh psychologichnyh doslidzhenнях [The structure of ethnic self-consciousness in modern psychological research]. *Psychological Journal*, 6, 11(43), 47–55. [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1114/687>

Martyniuk, O. A. (2022). Vplyv social'no-psychologichnyh chynnykiv na formuvannja etnonacional'noi' samosvidomosti ukrai'ns'koi' molodi drugoi' polovyny XIX–pochatku XX st. [The influence of social and psychological factors on the formation of ethno-national self-consciousness of Ukrainian youth in the second half of the 19th and early 20th centuries]. *HABITUS*, 39, 224–228. [in Ukrainian]. Retrieved from: <http://habitus.od.ua/journals/2022/39-2022/40.pdf>

Myrnyi, P. (2000–2023). *Lykhi lyudy (Tovaryshi)* [Wicked people (Comrades)]. Biblioteka ukrainskoi literatury. [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2612>

Nahaiko, K. (2015). Nacional'na ideja v «ukrai'ns'komu vidrodzhenni» drugoi' polovyny HIIH st. (do istorii' Kyi'vs'koi' gromady). [The national idea in the «Ukrainian revival» of the second half of the 19th century (to the history of the Kyiv Hromada)]. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*, 18, 186–194. [in Ukrainian]. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uiz\\_2015\\_18\\_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uiz_2015_18_17)

Pavlyk, N. V. (2017). Psychologija garmonizacii' harakteru v junac'komu vici [Psychology of character harmonization in youth]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

Piontkovska, D. V. (2017). Psychologichni osoblyvosti rozvytku nacional'noi' identychnosti student'skoi' molodi [Psychological features of the development of the national identity of student youth]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kam'ianets-Podilskyi. [in Ukrainian].

Rybak, O. S. (2020). Kul'turno-cinnisni orijentacii' studentiv z riznym rivnem etnichnoi' identychnosti [Cultural and value orientations of students with different levels of ethnic identity]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Lviv. [in Ukrainian].

Semeniv, N. (2018). Etnichni stereotypy: chynnyky formuvannja ta i'h vykorystannja zasobamy masovoï informacii' [Ethnic stereotypes: factors of their formation and use by mass media]. *Problemy suchasnoi psykholohii*, 42, 170–190. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-42.170-190>

Sknar, O. M. (2018). Stavlennja do majbutnogo jak pokaznyk nacional'noi' samoidentyfikacii' molodi [Attitude towards the future as an indicator of national self-identification of youth]. *Zbirnyk materialiv VIII Mizhnarodnoi' nauково-praktychnoi' konferencii' «Psychologija ljudy: svidomist' i real'nist'» (m. Nizhyn, 30–31 zhovtnja 2018 r.)* (s. 241–243). Nizhyn : NDU im. M. Gogolja. [in Ukrainian].

Sokolova, V. F. (2009). Psychologichni osoblyvosti rozvytku nacional'noi' samosvidomosti students'koi' molodi zasobamy ukraïns'koi' literatury [Psychological features of the development of national self-consciousness of student youth by means of Ukrainian literature]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].

Spivak, L. M. (2016). Psychologichni osnovy rozvytku nacional'noi' samosvidomosti v junac'komu vici [Psychological foundations of the development of national self-consciousness in youth]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

Spivak, L. M., & Pionkovska, D. V. (2017). Dynamika rozvytku nacional'noi' samosvidomosti ta nacional'noi' samoidentychnosti students'koi' molodi pislja suspil'no-politychnyh transformacij [The Dynamics of Development of Students' National Self-Consciousness and National Self-Identity after Socio-Political Transformations]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho un-tu im. M. P. Drahomanova, seriia 12: Psykholohichni nauky*, 6, 196–202. [in Ukrainian]. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu\\_012\\_2017\\_6\\_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2017_6_28)

Stavytska, S. O. (2014). Social'no-psychologichni osoblyvosti realizacii' potreby v samorozvytku, samoocinky zhyttjevyh cilej ta samostavlennja jak komponentiv rozvytku samosvidomosti v junac'komu vici [Social and psychological characteristics of need's realization in self-development, self-appraisal of life goals and self-attitude as components of self-consciousness development in adolescence]. *Problemy suchasnoi psykholohii*, 23, 595–607. [in Ukrainian]. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl\\_2014\\_23\\_54](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2014_23_54)

Stavytskyi, H. A. (2016). Psychologichni ta social'ni chynnyky rozvytku etnichnoi' samosvidomosti v junac'komu vici [Psychological and social factors in the development of ethnic self-awareness in youth]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

Shaparenko, Iu. V. (2017). Social'no-psychologichni osoblyvosti etnichnoi' samosvidomosti lemkiiv [Social and psychological features of ethnic self-consciousness of the Lemkos]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

Shuhai, M. A. (2002). Psychologichnyj analiz rozvytku nacional'noi' refleksii' v procesi navchal'noi' dijal'nosti molodshyh shkoljariv [Psychological analysis of the development of national reflection in the process of educational activities of younger schoolchildren]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Rivne. [in Ukrainian].

Iaremchuk, O. V. (2020). *Istorychna psychologija: nacijetvorchyj potencial [Historical psychology: nation-building potential]*. Kropyvnytskyi : Imeks-LTD. [in Ukrainian].

## Abstract

**Vasiutynskiy V. O.,**

DSc. in Psychological Sciences,  
Professor, Chief Researcher,  
Institute for Social and Political Psychology,  
NAES of Ukraine  
E-mail: vadymvas55@gmail.com

**Martyniuk O. A.,**

Graduate Student,  
Private higher education institution  
«University of Modern Knowledge»  
E-mail: oksmart47@gmail.com

### **AN ATTEMPT OF HISTORICAL AND PSYCHOLOGICAL RECONSTRUCTION OF UKRAINIAN YOUTH'S ETHNO-NATIONAL SELF-AWARENESS FEATURES IN THE SECOND HALF OF THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES**

Based on the method of historical and psychological reconstruction, an attempt was made to reveal the social and psychological features of Ukrainian youth's ethno-national self-awareness in the second half of the 19th and early 20th centuries.

According to the reviewed artistic and journalistic literature of that period, 195 fragments were selected which had reflected various aspects of the ethno-national consciousness of the Ukrainians at that time. The psychological and historical content of these fragments was assessed by experts – 35 psychology scientists and 116 history teachers. As a result of successive reduction of the number of fragments to 15 and factor analysis, five aspects were determined that reflected the researched process: enlightenment, activity, traditions, unity and involvement.

The obtained indicators were projected on the current state of Ukrainian youth's ethno-national self-consciousness. The online survey covered 2,202 students from 35 universities in different regions of Ukraine. Students evaluated the fragments from the point of view of their reflection of Ukrainian youth's ethno-national self-awareness in the second half of the 19th and early 20th

centuries, the importance of their content for the respondents themselves and for modern Ukrainian youth in general.

The applied procedure provided grounds for determining the following social and psychological features of Ukrainian youth's ethno-national self-awareness in the second half of the 19th and early 20th centuries: understanding the importance of enlightenment, joint organizational activity, psychosocial empowerment with traditions, unity with the people around, involvement in the space of collective existence.

**Key words:** *historical and psychological reconstruction, Ukrainian youth's ethno-national self-awareness, understanding the importance of enlightenment, joint organizational activity, psychosocial empowerment with traditions, unity with the people around, involvement in the space of collective existence.*

---

Отримано – 11 січня 2023

Рецензовано – 16 січня 2023

Прийнято – 18 січня 2023

Received – January 11, 2023

Revision – January 16, 2023

Accepted – January 18, 2023